

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛЬСЬКИМИ ІСТОРИКАМИ ПОСТАТІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Постать Богдана Хмельницького привертала і привертає увагу українських та закордонних дослідників. Активізувалися ці процеси після набуття Україною незалежності. Науковці ретельно опрацьовують праці попередників, а також на новій методологічній базі намагаються визначитися із контроверсійними питаннями, що потребують відповіді на сучасному етапі вивчення цієї непересічної особистості.

Ключові слова: Богдан Хмельницький, польська історіографія, українська історична наука.

А. І. Ткачук,
Херсонський державний аграрний університет,
Херсон, Україна

СОВРЕМЕННАЯ УКРАИНСКАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ ОБ ИССЛЕДОВАНИИ ПОЛЬСКИМИ ИСТОРИКАМИ ЛИЧНОСТИ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦКОГО

Личность Богдана Хмельницкого обращала и продолжает обращать внимание украинских и зарубежных исследователей. Активизировались эти процессы после обретения Украиной независимости. Ученые внимательно изучают работы предшественников, а также на новой методологической основе пытаются определиться с неоднозначными вопросами, которые требуют ответа на современном этапе изучения этой неординарной личности.

Ключевые слова: Богдан Хмельницкий, польская историография, украинская историческая наука.

Anna Tkachuk,
Kherson State Agricultural University,
Kherson, Ukraine

MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY ABOUT BOHDAN KHMELNYTSKY IN RESEARCHES OF POLISH HISTORIANS

The article is devoted to an important person of Bohdan Khmelnytsky whose figure attracted and attracts the attention of Ukrainian and foreign researchers. These processes became more active after Ukraine gained its independence. Scientists are studying the works of predecessors and trying to answer the controversial issues about this remarkable personality.

In Polish historiography in XIX – XX century, much attention was paid to Ukrainian hetman. Historians tried to find out the real reasons of the decline of the First Commonwealth and look for incentives to fight for the resurrection of the lost state. The representatives of various schools and methodological directions had different points of view about Bohdan Khmelnytsky personality. The article examines prejudiced judgments of amateur historian Frantsishek Ravita-Havronsky and historian Lyudvik Kubalya from Lviv.

The proclamation of Polish independence changed the situation in the Polish historical science in 1920. It was not necessary to encourage Poles to resist the invaders any more. Polish historians have tried to introduce an objective approach in assessing the past. Olgerd Gurka began to criticize the literary heritage of Henryk Senkevich, whose works were quite popular among ordinary Poles. In addition, the struggle between two political clans – pilsudchyski and endecki -influenced the position of the Polish historical science of 1920s – 1930s.

The article focuses on modern Polish historians such as: Tomasz Chiselskiy, Yanush Kachmarchyk, Miroslav Nahelskiy, Yezhy Maternytskiy and others who are exploring the personality of Bohdan Khmelnytsky nowadays. Recently Ukrainian historians Oksana Ruda, Eugene Sinkevych, Victor Brekhunenko have drawn attention to the evaluation of modern Polish historiography on Khmelnytsky.

Key words: Bohdan Khmelnytsky, Polish historiography, the Ukrainian historical science.

Із набуттям Україною незалежності все більший інтерес до нашої минувшини проявляють іноземні дослідники. Хоча, необхідно відмітити, що і в період бездержавного функціонування нашого народу певні колізії української історії та окремі особистості не випадали з поля зору представників інших націй. Особливо пильно відстежували проблематику пов'язану з українським козацтвом, діяльністю Богдана Хмельницького, визвольною війною під проводом українського гетьмана польські історики другої половини XIX – першої половини XX століття. Впродовж цього проміжку часу зачасти формувалися протилежні візії особистості гетьмана та його ролі в історії українсько-польських відносин. У цьому контексті видається доречним аналіз, здійснений І. В. Сквирською стосовно творчого доробку Ю. Косача і, зокрема, його оцінки особистості Б. Хмельницького. «Створенням власного образу Б. Хмельницького Ю. Косач виступає проти викривлення його постаті у польській історіографії, зокрема белетристичні, де тип Хмельницького виглядав як «тип пекельного гуляки» – своєрідний негативний витвір польського «порубіжжя», декоративний образ театрального українця, «козацької похмурої душі», який повторюватиметься в різних варіантах у Словацького, в польських поетів «української школи» й у новітній польській літературі» [38, с. 363].

Перше спостереження, яке можна зробити – у науковому дослідженні Хмельниччини польська історіографія посідає вагоме місце, хоч в ній панує велика розбіжність у поглядах і оцінках доби та її головного героя. Польські історики другої половини XIX – початку XX століття здебільшого дивилися на Б. Хмельниччину очима учасників боротьби XVII століття, і рідко хто з них спромігся підійти до неї з спокійною, безсторонньою оцінкою, незалежно від своїх національно-політичних переконань та симпатій. У другій половині XIX століття переважна більшість польських науковців вважала Б. Хмель-

ницького «борцем» проти цілісності й спокою Речі Посполитої, свого роду «карою Божою» [24, с. 136]. В свою чергу М. Дубецькі зацікавився першими подіями війни під проводом Б. Хмельницького [5]. Проблемам козацтва присвячена праця краківського історика С. Смольки «Грюнвальд і Берестечко» [21]. Системні наукові студії стосовно Хмельниччини провадив К. Шайноха у своїй монографії «Dwa lata dziejów naszymi. 1646-1648». Його праця, оперта на багатому джерельному матеріалі, написана достатньо жваво, представляла повстання Б. Хмельницького, як природну реакцію лицарської козацької верстви проти поневолення її шляхтою й магнатами. Шляхта не хотіла зрозуміти широких планів короля Володислава і за свій егоїзм та політичну короткозорість понесла заслужену кару Божу в формі кривавого козацького повстання. Пізніші польські історики, які писали спеціально про Хмельниччину (Й. Ролле, А. Яблонівський, Ф. Равіта-Гавронський, Т. Корзон) здебільшого негативно оцінювали особистість і діяльність Богдана Хмельницького й цілому козацькому рухові відмовляли в якійсь національно-політичній меті та навіть ідейності взагалі. З цього погляду особливо характерні своєю примітивно-ворожою оцінкою руху Б. Хмельницького розвідки Францішка Равіта-Гавронського [16-19]. У монографії «Богдан Хмельницький до елекції Яна Казимира» Ф. Равіта-Гавронський [16] представив погляд на козацьке повстання і на особу Б. Хмельницького, де заперечував військові та особисті якості козацького провідника. Його висновки мають більше емоційний і політичний, аніж науковий характер. Це саме стосується і результатів дослідження історії гайдамацьких рухів. На відміну від тогочасних польських дослідників, які уникали цієї проблематики, він видав двотомне видання «Історія гайдамацьких рухів» [18].

У другій половині XIX століття певне зацікавлення до постаті гетьмана проявили представники краківської історичної школи,

які розглядали сюжети з історії Польщі з точки зору виховання підростаючого покоління і пошуку причин занепаду польської державності та позитивних прикладів, що спонукали би до боротьби за її відродження [37, с. 62]. На внесок краківських істориків у дослідження козацької проблематики, окрім Є. Г. Сінкевича, звернула увагу О. В. Руда [34].

Певний вплив на висвітлення козацької проблематики представниками краківської історичної школи справили праці її засновника Юзефа Шуйського. Історик виділяв наступні причини війни Б. Хмельницького, яку називав «внутрішньою козацько-руською революцією»: невпорядкованість польських інституцій, зростання ролі магнатів, грабіжницька колонізація українських теренів і релігійні суперечності. Вчений наголошував, що з 1620 року православ'я перетворилося на релігію «українських бунтарів» і послужило підґрунтям подальшого союзу козаків із царатом [1, с. 207]. Він зазначав, що через релігійну пропаганду та виступи української черні повстання вийшло з-під контролю Б. Хмельницького та набуло загрозливих масштабів [25, с. 268-269]. У слід за польськими істориками-романтиками вчений наголошував на шляхетському походженні Б. Хмельницького [26, с. 74]. Ю. Шуйський як прихильник угоди з українцями, вірячи у визнання Б. Хмельницьким королівської влади, симпатизував прихильникам тогочасного канцлера Є. Оссолінського та київського воєводи Адама Киселя і вважав, що з їхньою допомогою можна було укласти компромісний мир із козаками [30, с. 656]. Дослідник сприймав козацтво як потенційного партнера, бачив у ньому цінності, втрачені у Польщі, підкреслював можливості взаємного існування.

Ще один представник краківської історичної школи М. Бобжинський розглядав козацький виступ під проводом Б. Хмельницького крізь призму теорії «боротьби за існування». На його думку, в козацькій війні український народ отримав можливість боротьби за національну свободу [8, с. 578]. Він виокремлював соціальні, релігійні та політичні причини повстання, вважав його наслідком суспільно-устроєвих умов Речі Посполитої, а не звичайним «бунтом», який треба було придушити в зародку. За

твердженнями М. Бобжинського, повстанці виступили за відновлення наданих їм раніше прав, але зіткнулися з інтересами домінуючої в державі шляхти, зокрема магнатів. У аргументації М. Бобжинського переважала критика політико-суспільно-економічних стосунків, що сформувалися в період шляхетської Речі Посполитої. Зазначимо, українські вчені також наголошували на тому, що вікове прагнення польської шляхти колонізувати руські землі, забезпечити їх перебування в межах польської держави та об'єднати русинів із поляками, вилились у козацькі війни 40-х років XVII – початку XVIII століття [40, с. 318]. М. Бобжинський вважав, що козацьке питання можна було б лише тимчасово розв'язати шляхом реформ у цілій Речі Посполитій [1, с. 208].

М. Бобжинський оцінював особу Б. Хмельницького двояко: з одного боку, він представив його як енергійного та талановитого військового, а з іншого, вслід за істориками-романтиками, – як типового шляхтича, яким керувало почуття помсти та прагнення посісти вищий суспільний стан. Історик протиставляв гетьмана польським монархам, зокрема, Владиславу IV, якого звинувачував у нерішучості та неспроможності розв'язати конфлікт в Україні.

Аналізуючи польсько-українські відносини, історіографія доби позитивізму найбільше уваги присвятила визвольній війні Б. Хмельницького, намагаючись актуалізувати та деталізувати її висвітлення. Певний вплив на формування думки про козацькі війни XVII століття, як стверджує сучасний польський історик А. Стемпнік, мали російська та українська історіографії. Якщо перша зображувала війну Б. Хмельницького як антагонізм між двома гегемоністськими слов'янськими силами, що боролися між собою за право панування над Руссю, то друга – як боротьбу за пригнічену Польщею руську (українську) народність. Натомість польські дослідники намагалися протиставити свої історичні праці цим поглядам [23, с. 198].

В. Закшевський причини повстання в Україні та багатолітніх козацьких війн, що, на його думку, знищили всі здобутки польської колонізації провінції, вбачав у суспільно-економічному гніті руського народу та в занедбанні королівських військових

планів. Відмова Владислава IV від військових дій проти Туреччини через майбутню елекцію його сина підсилила обурення у козацькому середовищі, яке вилилося у повстання. На думку історика, наслідком перших козацьких перемог став виступ руських селян проти панів і шляхти. Він зазначав, що це був соціальний, а не релігійний рух, як писали краківські історики, а тим більше не національний, як вважали тогочасні українські вчені. На відміну від більшості польських істориків, які наголошували, що Б. Хмельницьким керувало почуття помсти, В. Закшевський вважав, що остаточною його метою було досягнення незалежності України [28, s. 157-163]. Подібні самостійницькі прагнення вчений вбачав й у діяльності гетьмана Івана Мазепи. Історик критично ставився до незалежницьких вимог українських гетьманів, оскільки вважав, що вони зашкодили польським інтересам та не принесли користі українському народу.

Вагомий внесок у дослідження XVII століття зробив В. Чермак. Він дослідив більше як півтисячі раніше ніким не опрацьованих документів і матеріалів польських архівів, використав витяги з актів міністерства закордонних справ тощо. У розгортанні козацького повстання В. Чермак, погоджуючись із М. Дубецьким, звинуватив козаків і польський уряд [3, s. 429]. Він вважав, що козацтво піднялося на «бунт» проти королівської влади та Владислава IV, прагнучи вільного життя [4, s. 10-11].

Деяко інший характер носять праці львівського історика Л. Кубалі: «Szkice historyczne» (1873-1907), «Wojna Moskiewska» (1910), «Wojna szwedzka» (1913). Хоча, на наш погляд, перші його замальовки, які стосувалися окремих битв, проведених під проводом Б. Хмельницького, виписані достатньо примітивно і в негативному ключі стосовно постаті гетьмана. Так Є. Г. Сінкевич справедливо зазначає, що Л. Кубалю аж ніяк не можна віднести до прихильників Б. Хмельницького. Гетьмана він зображував жорстоким тираном та п'яничкою. Ось як Л. Кубалю описував облогу Збаражя – «Сам Хмельницький на чолі одного полку провадив своїх воїнів, які, не знали іще небезпеки подібної атаки, ані сили поляків, летіли наперед на погибель. Хмельницький, бачачи,

що штурм не вдався, по-скільки крові козацької не жалів, постановив розпочати облогу» [11, s. 19]. А от ще один із сюжетів польського дослідника: «Гетьман козацький ходив, як примара, по наметах, часами зривався як би з тривалого сну, видавав із себе розповіді, погрожував цілому світу, блюзнірствував, кляв і знову впадав в апатію і – тив цілими днями... Що діялося в того чоловіка, який на все готовий... тільки для себе спокій втратив, того ніхто на певно не відав. Мовлено різне про це. Одні говорили, що вибираючись на ті виправи, виявив, що в скарбниці бракувало кілька барилець золота. Коли підскарбня наказав піддати тортурам, довідався, що між спільниками крадіжки знаходиться і його власна жінка» [10, s. 42].

Очевидно, що вже монографії Л. Кубалі стали результатом більш пильних архівних студій і вивчення значної літератури, тому є багатими за змістом і талановито написані. Узагальнюючі праці Л. Кубалі визначаються строгою науковою об'єктивністю і, поруч із доробком М. Грушевського та В. Липинського, являються найціннішим із усього, що дала про Хмельниччину польська історична наука кінця XIX – початку XX століття. Приведемо тут характеристику Богдана Хмельницького, яку виповів Людвіг Кубалю: «Не розумію, щоби тут полягало в нашому інтересі принижувати і легковажити пам'яті чоловіка, якому ми ради дати не могли, коли ми були сильні... Чужоземці порівнювали Хмельницького з Кромвелем – порівняння само це насувало, зміну в роках, коли двоє цих людей звертали на себе немалу виключну увагу Заходу і Сходу Європи... Хмельницький, однак мав під багатьма поглядами важке завдання... не розпоряджався, як Кромвель, вишколеною інтелігенцією і засобами старої та потужної держави: війна, кошти, господарство публічне, адміністрація, стосунки з сусідніми країнами – все треба було створювати... Був то чоловік під кожним поглядом надзвичайних вимірів...» [12, s. 7-8].

Сучасний польський історик, доктор історичних наук, професор Тадеуш Срогош опублікував достатньо цікаву статтю, в якій дав оцінку доробку Л. Кубалі стосовно Хмельниччини [22]. Зокрема науковець зазначив, що праці Л. Кубалі привертають увагу, їх видають у формі препринтів, але й

досі бракує вагомого наукового опрацювання та об'єктивної оцінки його багаті і різномірної творчості. *«Якщо не рахувати узагальнюючих праць і довідкових видань, то не багато осіб займалося дослідженням історіографічного доробку львівського науковця. Представниця познанського осередку досліджень військової історії Александра Кубяк зайнялася мілітарними аспектами творчості Людвіка Кубалі. Авторка стверджує, що окрім багатьох недоліків праці Л. Кубалі й надалі є актуальними завдяки інформації про факти стосовно озброєння, реманенту, способу провадження війни, звичаїв, стратегії і тактики. Оксана Руда піддала аналізу історіографічний доробок Людвіка Кубалі, який відноситься до польсько-українських стосунків у XVII столітті, власне козацької війни. Авторка звернула увагу на намагання об'єктивно оцінити причини і перебіг протистояння. Л. Кубалі був однак дослідником, який ті проблеми розглядав із польських позицій і тільки частково враховував бачення української сторони»* [22, с. 88]. Дійсно, стаття О. Рудої [35] одна з небагатьох у вітчизняній історіографії, де здійснено спробу дати комплексну оцінку доробку Л. Кубалі відносно польсько-українських стосунків у XVII столітті. Хіба, що Є. Сінкевич аналізуючи доробок польської історіографії стосовно постаті Б. Хмельницького здійснив певні оцінки праць Л. Кубалі [37].

У сучасній вітчизняній історіографії здійснено відповідні кроки по ґрунтовному вивченню польської історичної науки, яка до певної міри сформулила загальне бачення пересічними поляками українсько-польських відносин часів Б. Хмельницького. Серед досліджень українських науковців відзначимо дисертаційні роботи О. Рудої [33] та Є. Сінкевича [36]. У наукових збірниках вийшла низка статей, де розглянуто окремі аспекти проблеми.

Так, Є. Г. Сінкевич зазначає: *«Гетьман Богдан Хмельницький займає чільне місце у пантеоні українських національних героїв. Саме він, очолив повстання («визвольну війну», «визвольну революцію», «бунт») Війська Запорізького проти Речі Посполитої, став символом українських державницьких прагнень нової доби. Історичний образ тих подій,*

тих героїв формувався під кінець XIX та впродовж XX століття» [37, с. 62].

Сучасний польський дослідник К. Петкевич зосередив свою увагу на оцінці ролі Б. Хмельницького в укладенні Переяславської угоди та на відображенні цієї події в польській історичній літературі. *«В польській історіографії XIX і першій половини XX століття у зв'язку з великим інтересом до так званого козацького питання і кризи Речі Посполитої в середині XVII століття появились численні наукові праці, що й нині формують наш, польський погляд на дану тему, що знайшла відображення в працях Александра Яблоновського, Людвіка Кубалі, Владислава Томкевича, в синтезі нашої історії Йоахима Лелевеля, Енджея Морачевського, Міхала Бобжинського, Владислава Смоленського, Юзефа Шуйського, Аугуста Соколовського, Владислава Конопчинського, що неодноразово перевидувалися, а також в роботах істориків-любителів Францішка Равіти-Гавронського і Антоні Ролле. Завдячуючи роботам вказаних дослідників тенега і хід Переяславської Ради, в тому числі зміст «статей Богдана Хмельницького» і привілеїв для запорозького війська, гарантованих царем Олексієм в 1654 року, були достатньо добре відомі. Автори вказаних праць загалом послуговувалися дослідженнями Л. Кубалі, лише по-своєму розставляючи акценти»* [31].

Необхідно зазначити, що вагомий вплив на широкий загал та бачення особистості гетьмана Б. Хмельницького польськими істориками справив твір Г. Сенкевича «Огнем і мечем» [32]. Цей феномен не раз ставав предметом окремих досліджень у польській історіографії 1920-1930-х років [6]. Відбудова незалежного народного життя змінила підвалини організації історичної науки в Польщі. У перші роки по здобутті незалежності визначні представники польської історичної науки, закликали до фундаментальної переорієнтації польської історіографії, опираючись на себе, шляхом формування нових поглядів на польську минувшину – відповідність потребам тогочасної дійсності. Зникла потреба читання народів політичних лекцій із метою справи відродження втраченої держави. Виходячи з цього – мета історичної науки, так само як інших умінь, полягала в

пошуку правди для самої правди, без погляду на її практичне значення в залежності від потреб сьогодення. Низка істориків підкреслювала, що в нових умовах польська історіографія повинна дужче ніж коли-небудь раніше керуватися постулатами історичного об'єктивізму.

«Історія стосунків поляків з сусідніми народами, зокрема тими, що входили до складу Першої Речі Посполитої і перебували в орбіті геополітичних амбіцій нової Другої Речі Посполитої. Найбільш гостро це питання постало щодо спільної історії поляків та українців, яких поєднували як факти вдалої співпраці, так і трагічні сторінки кривавих воєн на взаємознищення. Потребу вироблення нового погляду підсилювала й необхідність пошуку міжнаціонального консенсусу обох народів вже в умовах Другої Речі Посполитої. Центральною проблемою, актуалізованою історичною пам'яттю суспільства, стала історія Хмельниччини, що мала емоційні та контроверсійні оцінки в історіографії обох народів і була складною темою як для фахових істориків, так і для широких кіл інтелігенції також у ХХ ст.» [29 с. 5].

До певної міри погляди Ольгарда Гуркі формувалися під впливом представників краківської історичної школи, яка на зламі ХІХ – ХХ століття зазнала оновлення, а її молоде покоління звернулося до спадщини Й. Лелевеля який свого часу твердив, що справжній історик не звертає увагу на приватне життя окремих осіб, якщо ті не мають впливу на людську спільноту [13, с. 89].

Історіографічний вектор української проблематики мав виразне політологічне спрямування. В міжвоєнній польській історичній науці склались дві протилежні історіографічні орієнтації – так звана «західна» та «східна», представники яких схилялися відповідно до ідеологій політичних таборів «національних демократів» Романа Дмовського та прихильників Юзефа Пілсудського. Представники «західної» історіографічної орієнтації вважали пріоритетним для розвитку Польщі її західний вектор зовнішньої політики та інтеграцію в середовище західноєвропейських країн. Натомість історики «східної» орієнтації бачили доцільність

східного вектора розвитку Польщі, акцентуючи її цивілізаційну місію в регіоні Центральної та Східної Європи. Ідеали такої політики Польщі вони бачили в періоді монархії Ягеллонів, коли була створена держава міжнаціональної співпраці та верховенства права. Саме зв'язки істориків «східної» історіографічної орієнтації з політичним табором Ю. Пілсудського, що розробив низку проектів «санації» різних сторін суспільного життя Другої Речі Посполитої та налагодження польсько-українського порозуміння, інтенсифікували процес переоцінки усталених історичних візій, пропаганди ідеї прометеїзму, що призвело до оновлення історичної науки. Найяскравіше вказані прояви «ревізіонізму» в польській історичній науці міжвоєнного періоду відобразились у творчості Ольгерда Гуркі.

Т. Гриневич справедливо зазначає, що зацікавлення сучасних польських істориків проблемами переоцінки історичних візій та формуванню нових концептуальних і методологічних засад історіописання посприяли зростанню інтересу до діяльності О. Гуркі. Особливо багато уваги його ідеями зміни концептуальних понять основних польських історичних шкіл приділили такі польські дослідники, як Єжи Матерніцкі [15, с. 47], Анджей Грабські [7], Збігнев Ромек [20, с. 142] та Марія Вежбіцка [27]. *«Але попри значну увагу сучасної науки до ідей О. Гуркі спеціального дослідження його бачення періоду Хмельниччини досі немає»* [29, с. 6].

Значний інтерес до постаті Б. Хмельницького проявляють і сучасні польські дослідники [39]. Зокрема, Генрика Літвіна зацікавили передумови визвольної війни. Автор зазначає, що проблема *«польської експансії на Схід»* є одним із ключових питань в дослідженні історії Речі Посполитої новітньої епохи. Теза про те, що рух до колонізації просторів земель, що лежали на схід від теренів П'ястівської Польщі було одним із головних двигунів польської закордонної політики, є міцно розповсюдженою як в польській, так і в сусідніх історіографіях. Була вона оздоблена одночасно в білій – *«здобутки польського плуга»* – як і чорну – *«польська окупація України»* – легенди [14]. Постать українського гетьмана і хід військових дій знайшли відображення у

монографії краківського вченого Януша Качмарчика [9]. Окремі епізоди українсько-польського протистояння відображені у праці Томаша Чесельського [2].

Таким чином, можемо прийти до висновку, що набуття Україною незалежності активізувало дослідницький інтерес польських істориків до різних сторін нашої минувшини,

в тому числі й до постаті Богдана Хмельницького. В свою чергу, сучасні українські вчені все більше уваги приділяють польській історіографії. Завдячуючи дискусії науковців наших держав, поживаються джерелознавчі дослідження проблеми, не залишаються поза увагою дискусійні питання стосовно спільної минувшини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Baranowski B., Libiszowska Z. Problem narodowo-wyzwoleńczej walki ludu Ukraińskiego w XVII w. w historiografii polskiej // КН. – 1954. – R. 61. – № 2.
2. Ciesielski T. Od Batohu do Zwanca: Wojna na Ukrainie, Podolu i o Moldawie 1652-1653 / T. Ciesielski. – Zabrze : Inforteditions, 2007. – 335 s.
3. Czermak W. [Рец.]: M. Dubiecki. Dwie chwile z dziejów polskiej kolonizacji na Niżu (1638 i 1648 r.) // Przegląd Powszechny. – 1890 // КН. – 1891. – R. 5.
4. Czermak W. O Stefanie Czarnieckim, sławnym wodzu polskim. – Lwów : Nakład Macierzy Polskiej, 1896.
5. Dubiecki M. Pole bitwy u Żółtych Wód 1648 r. // Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydziału Historyczno-Filozoficznego. – Kraków, 1880.
6. Górka O. «Ogniem i mieczem» a rzeczywistość historyczna. – Warszawa. – 1986.
7. Grabski A. F. Zarys historii historiografii polski. – Poznan : Wyd-wo Poznanskie, 2003. – S. 172-173.
8. Grzybowski K. Szkoła historyczna krakowska // Polska myśl filozoficzna i społeczna / Pod red. B. Skargi. – Warszawa : Państwowe Wyd-wo Naukowe, 1975. – T. 2.
9. Kaczmarczyk J. Bohdan Chmielnicki. – Wrocław-Warszawa-Kraków : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wyd-wo, 2007.
10. Kubala L. Bitwa pod Beresteczkiem. – wyd. nowe. – Kraków : Druk W.L. Anczyca i spółki, 1925.
11. Kubala L. Oblężenie Zbaraża i pokój pod Zborowem. – Warszawa, 1909.
12. Kubala L. Wojna Moskiewska, rok 1654-1655. – Warszawa, 1910.
13. Lelewel J. Polska, dzieje i rzeczy jej. – Poznań, 1859. – T. VII.
14. Litwin Henryk Napływ szlachty polskiej na Ukrainie. 1569-1648. – Warszawa, 2000. – 224 s.
15. Maternicki J. Historia i historycy. Studia i szkice historiograficzne. – Rzeszow : Wyd-wo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005.
16. Rawita-Gawroński F. Bohdan Chmielnicki do elekcji Jana Kazimierza. – Lwów : Nakładem Księgarni H. Altenberga; Warszawa : Księgarnia P.F.E. Wende i Sp., 1906. – 360 s.
17. Rawita-Gawroński F. Bohdan Chmielnicki. T. 2. / F. Rawita-Gawroński. – Lwów, 1909. – 487 s.
18. Rawita-Gawroński F. Historia ruchów Hajdamackich: W 2 t. – Lwów : Księgarnia H. Altenberga, 1901. – T. 1. – 269 s.
19. Rawita-Gawroński F. Próba pojednania z Rusią. Poselstwo Bieniewskiego od śmierci B. Chmielnickiego do umowy Chadziackiej. – Kraków : G. Gebethner i Spółka, 1907. – 93 s.
20. Romek Z. Olgierd Gorka. Historyk w służbie myśli propanstwowej (1908-1955). – Warszawa : Wyd-wo Literackie Semper, 2007.
21. Smolka S. Grunwald i Beresteczko. – Kraków : Księgarnia Spółki Wydawniczej Polskiej, 1910. – 20 s.
22. Srogosz T. Postacie Kozaków w historiografii Ludwika Kubali // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2012. – Вип. 21. Ч. II. – С. 88-91.
23. Stępnik A. Ukraina i stosunki Polsko-Ukraińskie w syntezach i podręcznikach dziejów ojczystych okresu porobiorowego 1795-1918. – Lublin : UMCS, 1998.
24. Szajnocha K. Dzieła. – Kraków, 1876. – T. X.
25. Szujski J. Historii Polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście. – Warszawa : Gebethner i Wolff, 1880.
26. Szujski J. Polacy i Rusini w Galicji // Dzieła. – Tom dodatkowy. – Kraków : L. Ańczyk i Spółka, 1896.
27. Wierzbicka M., Romek Z. Olgierd Gorka // Słownik historyków polskich. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1994. – S. 156-157.
28. Zakrzewski W. Historia nowożytna w zarysie. – Petersburg : Nakładem Księgarni K. Grendyszyńskiego, 1899.
29. Гриневич Т. Ольгерд Гурка і дискусії довкола історії Хмельниччини в польській міжвоєнній історіографії / Т. Гриневич // Архіви України. – 2009. – № 3-4.
30. Нагельський М. Переяславська угода 1654 р. // Переяславська Рада 1654 р. (історіографія та дослідження). – К. : Смолоскип, 2003.
31. Петкевич К. Переяславская рада 1654 года в новейшей польской историографии и публицистике // История и современность. – 2005. – № 1. – С. 184-215.

32. Ради шевський Р. Література та історія в романі «Вогнем і мечем» Генрика Сенкевича // Філологічні дослідження. – 2005. – Вип. 2. – С. 132-148.
33. Руда О. В. Дослідження історії України в польській історіографії кінця XIX – початку XX століття. Дис. канд. іст. наук. – Львів, 2005. – 238 с.
34. Руда О. В. Дослідження козацької проблематики в працях представників краківського історичного середовища зламу XIX – XX ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. – Львів : ЛНУ ім. Франка, 2005. – Вип. 7. – С. 163-177.
35. Руда О. В. Людвік Кубаля як дослідник історії польсько-українських відносин XVII століття // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / Pod red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka. – Rzeszów : Wyd-wo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2004. – Т. 2.
36. Сінкевич Є. Г. Краківська історична школа в польській історіографії другої половини XIX – початку XXI століття: дис. ... д-ра іст. наук. 07.00.06 / Є. Г. Сінкевич ; Чорномор. держ. ун-т імені Петра Могили. – Миколаїв, 2011. – 467 с.
37. Сінкевич Є. Г. Постать Богдана Хмельницького в польській історіографії кінця XIX – XX століть / Є. Г. Сінкевич // Харківський історіографічний збірник. – Х. : Харк. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2003. – Вип. 6: Біографістика в контексті сучасних історичних та історіографічних досліджень. – С. 62-71.
38. Сквирська І. В. Національна ідея в історичних творах Юрія Косача // Літературознавчі студії. – 2010. – С. 362-366.
39. Ткачук А. І. Передумови визвольної війни під проводом Б. Хмельницького у науковому доробку Генріка Літвіна // Чорноморський літопис : наук. журн. – Миколаїв, 2011. – Вип. 4. – С. 139-142.
40. Франко І. Я. Поляки і русини // Франко І. Історичні праці. (1883-1890): Зібрання творів: У 50 т. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 46. Кн. 2.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Боряк Г. В.*, д.і.н., проф.; *Сінкевич Є. Г.*, д.і.н., проф.

© Ткачук А. І., 2013

Дата надходження статті до редколегії 21.03.2013